

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунун болгаш-Кызыл хооркомунун,
Тыва АССР-нин Дээди Советинин органы

1925 чылда
Удмуртстанга
1963 ч.
МАРТ
23
СҮББОТА
№ 70 (5474).
Өртээ 2 көп,

Бистиң партиявыс литературага болгаш уран чүүлге партияжи чорук дээш кезээде туржуп келген. Партия болза уран чечен чогаалдыганың айтырыгыларының талазы-биле коммунистидеидлиг болур чоруктуң туржунга быжыы-биле туруп турар бүгү-ле кижилерге, литератураның болгаш уран чүүлдүң кырган-даа, аныяк-даа ажилдакчыларынга, партия кежигүнү болгаш кежигүнү эвестерге-даа байыр чедирип турар. Олар—партияның чөлөнгижи, оң шынчы солдаттары-дыр.

Литература болгаш уран чүүл ажилдакчылары-биле ужуражышкыңга эш Н. С. Хрущевтуң чугазынынга.

МИЛЛИОН-МИЛЛИОН СОВЕТ КИЖИЛЕРНИҢ ЭРГЕ - АЖЫЫНГА

Төй миллион совет кижилер хүн бүрүде-ле столовааларың, кафе-лерниң, закусочналарың, кухняларың хандырылганын доктаамал ажылдап турар. Нитиниң чөмөнгө-гези ажылчы чоннарның амдырал-чуртталганын экинчиденге уаңгы рольду ойнап, хөргөжөөрнү ба-жың ажылының үүрге-чүктешки-инден хостап, нитиниң күш-ажы-лынга киржир талазы-биле оларга дуулап турар. Нитиниң столова-аларын В. И. Ленин коммунизминин өзүккери деп адаан.

Эрткен чылдың төңчүзүнде Горький хоорайның автозаводск району-нуң столоваалар трезиниң коллекти-ви өң бедик шынарлыг аш-чем ба-за ажылчы чоннарның хандырамын културазын бедилери дээш чарышты өгөлэри-биле чуртта нитиниң чө-мөнгө-гезинин бүгү ажилдакчыларын «Советская торговля» солуну дам-чыштыр кыйырган. Ол өгөлөшкүнде нитиниң чөмөнгө-гезинин ажыл-дакчылары изиг деткишкин-биле ужурашкан.

Топ турарында четпестер-биле эрте-жин болбас. Тергини эки шынарлыг чөмөрнү бедеткери, ажылга бедик култура дээш чарыш нитиниң чөмөнгө-гезинге массалыг болгаш дөштүг болган турарычче сатыш са-лыр херек. Адынган худдалгелер-нин күссөлдөни хей-нитиниң кон-тролюнга тургузар ужураш.

СЭКП-ниң Програмазында чугаал-лап турары болза: «Нитиниң чө-мөнгө-гезинин чөмөрнүң четкилерин чө-жү хөргөлөдирин бүрүн ханды-рамынга четир мыдарып наарбур-ганы, оң иштинде будургулгелерин, албан чөмөрнүн болгаш улуг ба-мынарның чанынга столовааларын тургузары онза кичизигей негеп турар. Столовааларга бедеткен душ-тени чөмөр амдыгын, хоолу-гун болгаш өг-бүлениң боау-га бедеткен чөмөр чини өртөкчү болуун дээш, хөргөлөнчү хандырамын бол-гаш столовааларынн продукция-нын шынарын уназын-биле экинчи-тен турар ужураш».

Бо талазы-биле горькийжилер бо-тары үлгер-чижөөн көргүзүп турар. Горький автозаводунуң бүгү сто-ловааларын быжырар кылдыр бедет-кени чөмөр-биле комплексилгит хан-дырамынча шилтиктен, ол болза аш-чемини шынарын бедилер база асортиментинин көвүдөдир арганы берген. Столовааларга садыр кыл-дыр кундарларын боттарының бедет-кени болгаш картофель база но-гаа аймаандан кылган чини өртөкчү чөмөрнү бедеткен турар. Ханды-рылганын дешчилгелер арганын кал-ба-биле негептерип турар.

Советтарга болгаш колхозтарга нитиниң чөмөнгө-гезин эки ор-ганизацтар чорук улаң ужура-дуулап болуп турар. Алтай крайның «Ал-тайский» совхозунуң үлгер-чижөөн бүгү тала-биле деткир, мында ни-тиниң столоваазының ажылын бау-луу таарыштыр тургускан. Бо столоваа-га шынарлыг кылган чини өртөкчү чөмөр кезеде доктаамал бар болуп турар. Совхоз столоваага продукту-ларын планнааң бот-үч-биле берип турар. Ажыл-агыларын удурткучулары нитиниң чөмөнгө-гезинин дугайында доктаамал сатыш сал-гыры эргежок чуугаа. Советтарга нитиниң өбордун тургузуп, ногаал-лар олуртулгазын, ол ажылда бол-гаш ажаап алышкынын механизма-таары чуугаа. Бо чорук нитиниң чөмөнгө-гезинге чини өртөкчү про-дуктуларын четир санын кылдыр баар арганы хандырап.

Бо амдыралчы чуугаа ажил-де-ресте организацтарыга сөөлү чылдарда партия, совет болгаш ажил-агыч органы чамдык түн-недериң чедиң алган. «Нитиниң чөмөнгө-гезин экинчиденге болгаш улам ийиң хөргөдиринин дугайы-нда» СЭКП ТБ-ниң болгаш ССР-ниң Министрлер Чөвүленин дөрт чыл буртуугаар хүлөсп алган доктаамал анаа улуг ужура-дууламын болган. Ол үениң дургууңда хоорайларга болгаш суурларга нитиниң чө-мөнгө-гезинин муң-муң чаа будургу-лелери ажиттыгана. Оларын са-арыктары 23 хууга өскөн. Хөргө-жөөчүлери хандырамын културазын бедөөн.

Индиг болза-даа нитиниң чө-мөнгө-гезин организацтар турарында хей-хей четпестери чуугалаvain ба-рып болбас. Чамдык черлерде сто-ловааларың, закусочналарың, кухняларың ажылын ажилчы чо-нар чөптү-биле чөмөлдөп турар.

Нитиниң чөмөнгө-гезинин бүтү-рүклери чөмөр бедеткериң хей күч үнөр ажылдары механизма-таарыга херектиг машиналарын бол-гаш таарыштырылгаларын өзөөш аэвисти ал турар. Индиг болза-даа ылдың көдө черлерге соодукчулар, технолоттү дөриле, рациян херек-селдери ышкаш, индиг машиналар талазы-биле негелде ам-даа улаң. Бо талазы-биле машина туугулары, хи-мия болгаш үлөтүрүп өскө-даа адыралың ажылдакчылары хей чүүдөдир кылдыр ужураш.

Нитиниң чөмөнгө-гезин улам ийиң экинчиден бериң эрде оң ажылдакчыларын боттарында ха-мааржыр. Кол түвө чүд дөдө, ажыл-чы чоннара амдыгын, аны-бүрү база чини өртөкчү чөмөрнү бөөр, кижилерин хандырамын үлгелерин организацтары олардан негеттинип турар.

«Чөмөңгө-гезин» комбинаттаң удурткучулары ийиң кезип турар кижилерин чөмөнгө-гезинин дугайында багаш сатып турар дөри чочока чаа чоруткан хинал-дардан илээрин. Мында столоваалар картофель, ногаа болгаш өскө-даа продуктулар-биле хандырылганын чөмөр чагыс аай, а оларын шы-нары кууду болуп турар.

Нитиниң чөмөнгө-гезинин бүтү-рүклери чөмөр бедеткериң хей күч үнөр ажылдары механизма-таарыга херектиг машиналарын бол-гаш таарыштырылгаларын өзөөш аэвисти ал турар. Индиг болза-даа ылдың көдө черлерге соодукчулар, технолоттү дөриле, рациян херек-селдери ышкаш, индиг машиналар талазы-биле негелде ам-даа улаң. Бо талазы-биле машина туугулары, хи-мия болгаш үлөтүрүп өскө-даа адыралың ажылдакчылары хей чүүдөдир кылдыр ужураш.

СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫҢ

„Космос-13“ ужудушкунда

«Космос-13» деп чериниң кылымал спутниктинин эрчегелиг салып үн-дүрүшкүвүн Совет Эвилелинге 1963 чылдың мартын 21-де кылган. 1962 чылдың мартын 16-да СЭТА-ның чарлаанын програмаа ёзуугар космос делеминиң шынчыларын үрүдүчүлөрү-биле өртем аппараттарын спутникте тургускан. Спутникти мындыг параметрлерди орбитаге салып үндүрген: долааның кымырың эге үези 89,77 минута, чер кырыдан эң-не ырай бөөриң хөмөзүлү (апогей)—337 километр, черге эң-не чоок өртериниң хөмөзүлү (перигей)—205 километр. Экваторже йленириниң булуңу 64 градус өртем минута.

Спутникте өртем аппараттарында аңгыда 19,995 мегагерц частота-га ажылдап чоруур радио дамчыдыкчы, орбитаның элементтерин ылаптыг хөмөзүңгерге хөргөлөр радиосистема, приборларын болгаш өртем ап-параттарының ажылынын дугайында меддөларин черге дамчыдыртыңга хөргөлөр радиотелеметриктинг система бар.

Столвая, закусочная, кухня бү-рүзүнүң, буфет, кафе бүрүзүнүң ажылы дээш ажылчы чоннарның хей-нитини доктаамал массалыг кон-троль нитиниң чөмөнгө-гезиниң үл-гелерин организацтарының өң чуугу-ла чүүлү болур. Мындыг контролду профивилет организацталары, чер-чөк Советтери, хөргөлөп кооперация-нында хуучуларын комиссиалары башкарып чорудар ужураш.

Спутникте тургускан аппарата чуогумчалыг ажылдап чоруур. Көп турар информацияны таарыштырылганы-салалга төвү ажылдап кылып турар.

Нитиниң чөмөнгө-гезинин ажыл-дакчылары социалисттиг чарышты кабартыпшаан, боттарының бүгү күштөрин миллион-миллион ажыл-чы чоннарның хүн бүрү хөргөлөд-дери өң эки хандырамынча утланды-рар ужураш.

Нитиниң чөмөнгө-гезинин ажыл-дакчылары социалисттиг чарышты кабартыпшаан, боттарының бүгү күштөрин миллион-миллион ажыл-чы чоннарның хүн бүрү хөргөлөд-дери өң эки хандырамынча утланды-рар ужураш.

Бедик дүжүткүр сорттар дээш

Колхозтарга болгаш совхозтарга ам бар сорттардан-даа бедик дүжүткүр «Уреин» сорттарын илеретип тывары — Тываның сорттар шилтикчелери-нин худдалгези болур. Бедик дүжүт-күр чаа сорттар болза ажыл-агыч-ларга муң-муң тонна эки шынарлыг негелде тарааны, ногааларын болгаш өскө-даа культураларын бөөр.

Танды районунуң уреин участогу чыл бүрүде 130—150 яны-бүрү сорттарын шыналда кылдыр тарып турар. Участок болуңуң ажылдап келген чылдарының дургууңда элөөн хей бедик дүжүткүр болгаш райончуткан уреинерин илеретип тышкан. Ол уреинер ам республи-каның колхозтарында болгаш совхоз-тарында кол черни эзеп турар. Оларын аразында «Мильтурм-353», «Скала», «Арбай-Вилер», «Чиге-тараа — Долнское-12» болгаш он-дара эске уреин сорттары бар. 1962 чылда муон муруңуна район-чуткан сорттарын ортуңа чазын тар-гыры кадыг кызыл-тастың «Харь-ковская-46» деп черини сорту район-чуттуган. Уз сорту Тываның үлге-леринг станциязының будургул практиказынга хынап көргөн болгаш эки түнөйдөгү болган.

МОСКВА. Немец фашизмини ашканын Поклонная дагга тургускан турар Тилелегиниң тураскаалын көскү совет скульптор Е. В. Вучетич агмы үеде ажылдап кылдып турар. Тилелегиниң монументин совет улустуң маар-мырлыг чоруунга, Төрөн чурт дээш тулушушуңарга өлгөн оң алдарлыг оолдарыга тураскаалтыган.

Партияның болгаш чазактыг удурткучуларының литератураның база уран чүүлүң ажылдакчылары-биле ужуражышкыңга Н. С. Хрушев мында деп чугаалаан, Фашизмин ашкан Тилелегиниң тураскаалың төле-вилели-биле «ТК-ның Президиум кежигүнери болгаш партияның Топ Ко-митетиниң секретарлары чоокта чаа таныжыл көргүсүр, ол тураскаал-ды эш Вучетичиниң төлөвилени ёзуугар Москвага тургузар, Тилелечи улус-ка алдарын алгап-дөрөзүп турар болгаш бистиң улуг социалисттик Ала-чурту-вустуң күчүзүн база оң чүгө-даа күш четтирбөсүн быжылгалары дээш демиселче кыйгырып турар, реалисттиг уран чүүлүңдү улуг күштүг чогаал-мын тургускан турар деп болдарыңа ол төлөвиле үндөзүн берип тур-ар».

ЧУРУКТА: Тилелегиниң тураскаалың төлөвилели.
СЭТА-ның фотохроникам.

Танды районунуң уреин участогу чыл бүрүде 130—150 яны-бүрү сорттарын шыналда кылдыр тарып турар. Участок болуңуң ажылдап келген чылдарының дургууңда элөөн хей бедик дүжүткүр болгаш райончуткан уреинерин илеретип тышкан. Ол уреинер ам республи-каның колхозтарында болгаш совхоз-тарында кол черни эзеп турар. Оларын аразында «Мильтурм-353», «Скала», «Арбай-Вилер», «Чиге-тараа — Долнское-12» болгаш он-дара эске уреин сорттары бар. 1962 чылда муон муруңуна район-чуткан сорттарын ортуңа чазын тар-гыры кадыг кызыл-тастың «Харь-ковская-46» деп черини сорту район-чуттуган. Уз сорту Тываның үлге-леринг станциязының будургул практиказынга хынап көргөн болгаш эки түнөйдөгү болган.

Танды районунуң уреин участогу чыл бүрүде 130—150 яны-бүрү сорттарын шыналда кылдыр тарып турар. Участок болуңуң ажылдап келген чылдарының дургууңда элөөн хей бедик дүжүткүр болгаш райончуткан уреинерин илеретип тышкан. Ол уреинер ам республи-каның колхозтарында болгаш совхоз-тарында кол черни эзеп турар. Оларын аразында «Мильтурм-353», «Скала», «Арбай-Вилер», «Чиге-тараа — Долнское-12» болгаш он-дара эске уреин сорттары бар. 1962 чылда муон муруңуна район-чуткан сорттарын ортуңа чазын тар-гыры кадыг кызыл-тастың «Харь-ковская-46» деп черини сорту район-чуттуган. Уз сорту Тываның үлге-леринг станциязының будургул практиказынга хынап көргөн болгаш эки түнөйдөгү болган.

Көдээге идеологтуг ажил Волгоградта чөвүлө хурал

ВОЛГОГРАД (СЭТА). Көдээге идеологтуг ажилды айтырылгаларын чу-гаалажып көөрү-биле зона чөвүлө хуралы март 21-де Волгоградта ажиттыгана. Астрахань, Белгород, Волгоград, Воронеж, Куйбышев, Курск, Липецк, Орёл, Пенза, Саратов, Тамбов, Ульяновск облыстарын, Калмык болгаш Татар автономнуг республикаларың төлөкчелери ол чөвүлө хуралдың ажилында кир-шип турар.

Чөвүлө хуралды кыргызчилери улус ажил-агылыгы партияжи удур-тулганы эде тургусканын баштай-гы түнөдөдиринин дугайын чууга-лап, литератураның болгаш уран чүүлүң ажылдакчылары-биле партияның болгаш чазактыг удурткучу-ларының чоокта чаа болган ужура-жышкымының идеологтуг ажилды хандырамында ажок улуг ужура-дуулазын меддөлар турараар. Масса-ларга партияжи-политиктиг ажилды экинчиденге оң коммунисттиг тур-гузушкунуң додарай негелде-риңче чоокшадырыңа дуулап тур-ар үениң санааларын чөвүлө ху-ралга чүвө чуугалааннар киршип турар.

Танды районунуң уреин участогу чыл бүрүде 130—150 яны-бүрү сорттарын шыналда кылдыр тарып турар. Участок болуңуң ажылдап келген чылдарының дургууңда элөөн хей бедик дүжүткүр болгаш райончуткан уреинерин илеретип тышкан. Ол уреинер ам республи-каның колхозтарында болгаш совхоз-тарында кол черни эзеп турар. Оларын аразында «Мильтурм-353», «Скала», «Арбай-Вилер», «Чиге-тараа — Долнское-12» болгаш он-дара эске уреин сорттары бар. 1962 чылда муон муруңуна район-чуткан сорттарын ортуңа чазын тар-гыры кадыг кызыл-тастың «Харь-ковская-46» деп черини сорту район-чуттуган. Уз сорту Тываның үлге-леринг станциязының будургул практиказынга хынап көргөн болгаш эки түнөйдөгү болган.

Танды районунуң уреин участогу чыл бүрүде 130—150 яны-бүрү сорттарын шыналда кылдыр тарып турар. Участок болуңуң ажылдап келген чылдарының дургууңда элөөн хей бедик дүжүткүр болгаш райончуткан уреинерин илеретип тышкан. Ол уреинер ам республи-каның колхозтарында болгаш совхоз-тарында кол черни эзеп турар. Оларын аразында «Мильтурм-353», «Скала», «Арбай-Вилер», «Чиге-тараа — Долнское-12» болгаш он-дара эске уреин сорттары бар. 1962 чылда муон муруңуна район-чуткан сорттарын ортуңа чазын тар-гыры кадыг кызыл-тастың «Харь-ковская-46» деп черини сорту район-чуттуган. Уз сорту Тываның үлге-леринг станциязының будургул практиказынга хынап көргөн болгаш эки түнөйдөгү болган.

СЭКП ТБ-ның РСФСР-нин көдээ ажил-агылынын талазы-биле идеологтуг кылдынын эргелектичи В. И. Степанов «Партия организациалары» деп идеологтуг ажилды дугайы-нда деп илеткеди кылган сонда санал бериншиңи өгөлөш.

ЕНИСЕЙНИҢ АГЫП ЧЫДАР ЧЕРИНДЕ

ДИВНОГОРСК. Индга Енисейниң урунда барык-ла бир километр хире калдашкын-биле хаажылаттыган келергей улуг онгар бар. Ол дөрге Краноярск ГЭС-тин огуру—плотинының солагай талакы уңун туду-ры-биле тудугуларын күчүдүг хөмдөн чаалап алган баштайгы бы-жылгалы-дыр.

Чалды чазар дээш, комиссияның төп-шөөрелин манап тур бис— деп, туду-гунуң начальнын, Социалисттиг Күш-ажылдын Маалыры А. Е. Бочкин СЭТА-ның корреспонденттеринге дындыраткан. — Плотинаны болгаш онгары таварты сугу аскыры— ол дөрге Енисейни дуй боорунуң мурунда кылдыр өн-не чуугаа дош бадыйкынын баш удур болдурбас кылдыр оңу шак ишчаар бүдүр-гөтүр.

Танды районунуң уреин участогу чыл бүрүде 130—150 яны-бүрү сорттарын шыналда кылдыр тарып турар. Участок болуңуң ажылдап келген чылдарының дургууңда элөөн хей бедик дүжүткүр болгаш райончуткан уреинерин илеретип тышкан. Ол уреинер ам республи-каның колхозтарында болгаш совхоз-тарында кол черни эзеп турар. Оларын аразында «Мильтурм-353», «Скала», «Арбай-Вилер», «Чиге-тараа — Долнское-12» болгаш он-дара эске уреин сорттары бар. 1962 чылда муон муруңуна район-чуткан сорттарын ортуңа чазын тар-гыры кадыг кызыл-тастың «Харь-ковская-46» деп черини сорту район-чуттуган. Уз сорту Тываның үлге-леринг станциязының будургул практиказынга хынап көргөн болгаш эки түнөйдөгү болган.

Танды районунуң уреин участогу чыл бүрүде 130—150 яны-бүрү сорттарын шыналда кылдыр тарып турар. Участок болуңуң ажылдап келген чылдарының дургууңда элөөн хей бедик дүжүткүр болгаш райончуткан уреинерин илеретип тышкан. Ол уреинер ам республи-каның колхозтарында болгаш совхоз-тарында кол черни эзеп турар. Оларын аразында «Мильтурм-353», «Скала», «Арбай-Вилер», «Чиге-тараа — Долнское-12» болгаш он-дара эске уреин сорттары бар. 1962 чылда муон муруңуна район-чуткан сорттарын ортуңа чазын тар-гыры кадыг кызыл-тастың «Харь-ковская-46» деп черини сорту район-чуттуган. Уз сорту Тываның үлге-леринг станциязының будургул практиказынга хынап көргөн болгаш эки түнөйдөгү болган.

Енисейни дуй боорунуң бетинде черге чүс-чүс метр өрүмшөшкөөр-нин кыллары, 200 ашыг онгарларын казаны негеттинип турар. Экскава-торларын ажилын бөдөн болдур-ганын, ол кезеде черлерге чыгарып будурмады уртам, чаа тепсиптер.

Енисейниң суу удаайын онгарже шааңайлып бадыйтар. Улуг хөмөн ажылдалга кыриңерин түнөш үе-чадазы өгөлөш.

Танды районунуң уреин участогу чыл бүрүде 130—150 яны-бүрү сорттарын шыналда кылдыр тарып турар. Участок болуңуң ажылдап келген чылдарының дургууңда элөөн хей бедик дүжүткүр болгаш райончуткан уреинерин илеретип тышкан. Ол уреинер ам республи-каның колхозтарында болгаш совхоз-тарында кол черни эзеп турар. Оларын аразында «Мильтурм-353», «Скала», «Арбай-Вилер», «Чиге-тараа — Долнское-12» болгаш он-дара эске уреин сорттары бар. 1962 чылда муон муруңуна район-чуткан сорттарын ортуңа чазын тар-гыры кадыг кызыл-тастың «Харь-ковская-46» деп черини сорту район-чуттуган. Уз сорту Тываның үлге-леринг станциязының будургул практиказынга хынап көргөн болгаш эки түнөйдөгү болган.

Танды районунуң уреин участогу чыл бүрүде 130—150 яны-бүрү сорттарын шыналда кылдыр тарып турар. Участок болуңуң ажылдап келген чылдарының дургууңда элөөн хей бедик дүжүткүр болгаш райончуткан уреинерин илеретип тышкан. Ол уреинер ам республи-каның колхозтарында болгаш совхоз-тарында кол черни эзеп турар. Оларын аразында «Мильтурм-353», «Скала», «Арбай-Вилер», «Чиге-тараа — Долнское-12» болгаш он-дара эске уреин сорттары бар. 1962 чылда муон муруңуна район-чуткан сорттарын ортуңа чазын тар-гыры кадыг кызыл-тастың «Харь-ковская-46» деп черини сорту район-чуттуган. Уз сорту Тываның үлге-леринг станциязының будургул практиказынга хынап көргөн болгаш эки түнөйдөгү болган.

Енисейниң суу удаайын онгарже шааңайлып бадыйтар. Улуг хөмөн ажылдалга кыриңерин түнөш үе-чадазы өгөлөш.

Байыр чедиришкени

ССРЭ-нин Министрлер Чөвүленин Дарганы Н. С. Хрушев биле ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунуң Дарганы Л. И. Брежнев чаа чыл-биле холбаштыр Афганистаның хааны Мухамед Захар Шаха байыр че-дирген.

Чаа чылда ийи чурттарың аразында найыралчы болгаш чаагай ко-жа-хөлбөө харылдаалар совет болгаш афган улустарын чаагай чорутка, бүгү делегейде табыңны быжылгаларың эрге-ажыктарыңа моон-даа сонгаар хөгжүр дөриңге идегеди Н. С. Хрущевтуң телеграммасында илгерилөөн, Н. С. Хрушев найыралчы афган улуска чаагай чоруту кү-зөөн, ССРЭ биле Афганистаның аразында тургустунган бүтөргөриңиң болгаш үре-түндөлдүг кады ажилдакчыларын харылдааларың чаа чылда баа-да таарыңалыг хөгжүр дөриңге бүтүрелди Л. И. Брежнев Афга-нистаның хааныга илгерилөөн.

Н. С. Хрушев чаа чыл-биле холбаштыр байыраг телеграммын Аф-ганистаның премьер-министри Мухамед Юсуфка база чорудуп, Афга-нистаның найыралчы улусунга чаагай чорукту болгаш чедишкөөрнү күзөөн.

Маадырның кыштаанда

— Олар Биче-Узук кырында ныш-таанда хөзвөр, бо кышын хар улуг чагган болганда чазгаларыңа ам-дылыңда далашпайн турар—деп, Социалисттиг Күш-ажылдын Маа-дыры Кандан Урулениң аалын ай-тырарымыска, кижи бүрүзү ыңчээр харылызар болду.

Ол кыштагже бо кышын мал че-мин сөөртпезен-даа болза, Канданың хөмүңү нажазымын кырында элөөн хей нак сиген курлавыры бөдөн чы-лар.

Канданнарның коданында ам 380 хойлар бар, олардан 193 хойлар тө-рөөн, оларның хураганнары бүрүнү-биле мангалап алдынган. Хойлар ам массалыг төрүп турар.

Биче-Узук дөрге шынап-ла бир улуг сын кырында узук-чөр. Хей малдың ёзулуг ораны. Малчынын кышта ол. Бо кышын хар улуг душ-көн болгаш ылгай черлерде улуг хөртүк бар болганда ол кыштага ма-шиналар четпейн турар.

Маадыр малчыны Уруле Кандан өг-бүлениң кол ээзи Салчак Кандан биле кады маран-кызыл ажылдап, сохостуң хей малын өстүрөр, про-дуктулуун көвүдөдир дээш бүгү-ле чүүдөдир кылдып турарлар. Олар өрткөн чылын 6 тонна нак суланы, 12 тонна сигени боттарының кү-мү-биле бедеткөш, күзүн аыттарга чүдүрүп тургаш кыштаанда чедирип алган.

Эртенинде малчынарның кадарып, ажаап турар хойлары, бо чы-лын төрүтүгүн хураганнары көр-дүвүс. Хойларның нити күш-денге-ли барык-ла күсүк хөзвөр, а бо чыл-дың январьда төрүтүгүн хураган-нар ёзулуг дөтпелер апарган, улуг-чаагайы, сергээ, дүгүнүң силин-даа аажок болдулар.

Чурунта: Социалисттиг Күш-ажылдыг Маадыры Кандан Урулениң хура-ган туудуп алган турары.
Фото С. Феофистовтугу.

УРАН-ЧЕЧЕН ЧОГААДЫЛГАНЫ ЧОНГА БАРААЛГАДЫР

Театрға чээрби үш чылда

Бир муң тос чус дөргөн чылдың күзүндө Тываның театр училищезинге хей аныктар өөренип кирген. Төгерик, шовалаан карактары, ырлар, танымалар, шүлүк номчуур талам-биле черде онагай ылгалым турар Намдараа дээр анык оол-биле мыңан таныжа шаап алган мен.

— Кайы кожуундан келген сен, эжим?—деп, оюн соуураң айтырдым.

— Хемчиним турда хертеп-ле мен деп ырлаптыр турары билер сен мыйна. Барыны-Хемчик кожуундан келдим—деп, харымдай-дыр оң.

Оон мый, ол Аламка ядым арап Донтуктуң өг-бүдөзүнден төртүтүнгөш, чеди харындаан эгелен Чарык-Карак деп хамини хөөн кадарыш чоранын, ол хамга хөдөкчестен тура кандыг жураалдарга таварлажып турганын кудараңчыт болгаш хөдөтүг, солун кылдыр чугаалаар-даа. Ону чугаалай бөөрге, адыларын дарлап чоран байларга, лам, ламаларга кижини келени хайып келтирдөөр, чамдыкта мырыдай баар каткыже дээр каттырып шаг-ла боор.

Ызыл-Мажаалык школазынга өөренип турда-ла уран чугаа кайгамчык соуурагандыг алпарганым, школазын бот-тывынгыр уран чүлү бөлүмүңеринге киржил, шинге канчаар ойноп турганым база-ла мыңан менээ ол чугаалап берген.

Олег Донтукович Намдараа-биле ач чээрби үш чылдың дүргүндө сценага кадды ажылдап келдиңис. Олег Донтуковичини бистин театр коллективин болгаш көрүктүлөр үлү-биле хүндүлөөр, ол бистин талантыңың, хөөчү артистерининиң бирөөжү. Биче сеткилдиң, дынчангыр эш, коммунист Олег Намдараа Тываның уран чүлүгүнүн хөгжүдөлүгүн бөлү-үнүн салымын кийиштирип келген. Театр уран чүлүгүнүн талаамы-биле бодунуң арга-мергезиниң анык артистерге дамчыдып берип, оларга улап дузаны чедирин турар.

Олег Донтукович бир дугарында-ла Д. Фурмановтун «Уймэон» деп шинизинге дивизия командири Пуровойнун ролон ойноон. Ол харысалгалыг ролду анык артист мыңан чедириникин ойноп, көрүктүлөрдүн болгаш артист өөрүнүн, режиссерларын макталып чаалап алган. Оон эгелээш-ле Намдараа кол роль-

дарын ойноп эгелээч. А. Островскийнин «Ядымыг кемниг эвес» деп шинизинге Яшка Куслининиң, К. Симоновтун «Өрус кижилер» деп шинизинге немец офицер Верверниниң база оон-даа өске хей-хей шилериниң кол рольдарында чедириникини-биле ойноганыла.

Улап башкы Ленинниң өвүр-хевирин ойноарында Намдарааның күзө-ли оон артист болуп эгелээч үзинден эгелээш-ле кылтыгың чоранд. Оон хей чылдар дүргүндө күзөң, бодоп чораның күзөли боттаным. Н. Погодинниң «Бодуң кижиз» деп шинизинге улап Ленинниң өвүр-хевирин ойноар ас-көжиңкиг болган.

Олег Донтукович шап ол хары-салгалыг ролду ойноар дөш болуп ала белеккен. Ленин дугайында номдарым, улап баштыгыңың чогаалдарын каш катип номчуп, аа-хамаарышкан музейлерин, киноларын, чуруктарын дыка-ла хей катип көргөн. Ол улап өвүр-хевирин тургу-

зырыңа Москваның киностудиязы-ның будуктузу Анджаң болгаш Лившиң олар Намдараага улут дузаны чедиргенер.

Н. Погодинниң «Бодуң кижиз» деп шинизинге Ленин башкыныч өвүр-хевирин ойноарын көрүктүлөр-үлү-биле мактал, мыңанаш Олег Донтукович В. И. Ленинниң өвүр-хевирин тыжа артистерден бир дугарында-ла ойноп күтсеткен. Ол чорук Тываның театр уран чүлүгүнө тутундуруас төңгү болуп артып калаар.

О. Д. Намдараа чугаа шинге ойноарын таламы-биле уран-мергезиникилди эвес, аны-буру уран номчулгаларын, тапчыны күтсединтиге, ырларынга талантыңың Олег Донтукович Тываның уран чүлүгүнүн хөгжүдөлүгүнө моон сонгаар хей-хей чугаага салымчыларың кириңериниң изиг күзөлдөрүн изередиң турар.

Н. Погодиниң режиссеру О. Д. НАМДАРАА

Син-оол Оюң Ленинградтың театр институтун дооскан соонда, республиканың хөгжүм-шин театрының режиссеру болуп ажылдап эгелээч. Анык режиссер бо арамдыла театрың сценаныңга дөрт шилерин тургускан. Ол болуңуң ажылыңга улам-ра мергезин олар.

— Бистин амгы аныктарымың дугайында шилерин тургусуңга канчаар күзөлдүң мен. Ынаңгы чогаалдарым бижирини бистин драматургтарым м с т а м малп турар мен—деп, эш Син-оол чугаалап турар.

Чурукта: СИН-ООЛ ОЮҢ

Фото В. ЛУТКОВТУУ.

ХУН БИЛЕ ЭРТИНЕ

Анатолий Емельяновтун шүлүктөрү моон мурун-да «Тывинская правда», «Шы» болгаш «Тываның аныктары» солундарга база Тываның чогаалчылар Эмелянов баштаар чевриңи органы «Улут-Хем» альманахка улап турган. Тывада чурттал турар өл анык шүлүктүнү шүлүктөрүн чымдызының «Хун биле Эртин» деп аттыг номун бо чылым Тываның ном үндүрер чери паралап үндүрер.

Анатолий Емельянов баштайгы чымдызынаан «Хун биле Эртин» деп шүлүктү моон алаанда пардалдымы.

Магаданчыг аас эртен
Эң-не баштай класска көш.
Партада дөгөн, чайынаа хүнүң
Херелдерин тууду эар дөш.
Хензиг холун токпанынаткан
Эртинениң чаптанчыны эар.
Оюңураак офан оол дег,
Хүнүң дөш херелери
Адыштыва черле кирбес.
Ону туткая Эртинениң
Хүлүмүртүң көрүштерге,
Алдын хүнден артык чыр.

Хилли-кара чашыгыңын
Тундөг аккыр кожжа каастаан,
Кирбин шыргай карактары
Өөрүшкүлүг кылганыңкан,
Тыва чонуп хензиг кыды —
Өртгө турбас эртин-дир.
Яды-самдар чоран чонун
Чаагай чулун тыпты, дүмай!
Хайыралыг чуртуну көр —
Ыраарыңга херей хөстүг.
Ырак сылдыс оранчыче
Баккаш келир хүнүң бар оң!
Кидис шөйлүүр—кижи эер,
Эдөөңе чам ызырмасы,
Эрес уругу болу бөөр сен...
Хире-хире, часыг дүмай,
Алдын хүнүң хереди дег,
Арның хөлчөк чаптар-дыр мен!

ЧАА ШҮЛҮКТЕР

БИРГИ ШҮЛҮК

— Инектерниң сүдү черле
Или литр-даа четпестей,
Канчаар бис че, бригадир?—деп,
Ханды саанчы айтырып-тур.

— Эшим эки шөк тыртып,
Эдирттер, сагар, сагар,
Ичкамакже черле жоржок,
Идык дүрүм—хүлээме бар.

— Инек сүдү—дымында-дыр,
Ичкамакшын эвэжээ-дир.

— Дыка солун ара-дыр оң,
Дылым шөк тыртылалар!
Боданышаан, Ханды сөгээң,
— Бодуң барып саап көр, дарга!

— Чооканым!—дөш, бригадир
Чолад-Шилээ кеде берсең,
Халтыг холун суну чорда,
Хансырадыр дайынытка...

ИРИГИ ШҮЛҮК

Малдын чөжин чөдөр кылым,
Маадамал албай кыткыш,
«Хүлээл» деп, акыргыраа
Күжүр инек сүдүң берсе!

Дал дүш турда, эргелеки
Фермага түскен келген.
Далам уккан чаагай жуну
Белек-кыс-даа сиктеп салган.

Шоулакты долдуру уксаң,
Шоурадыр аартамааң;
— Дүз кандай чок чоор,
дүмай,
Дустан салып берем—дигем.

— Казыралар чылар дус чок,
Каап берип тур бис—дигем,
Белек-кыс-даа тавактыва
Перек чораш, дөдөр сунган.

— Казыралар—кижи эес,
Канчаар силер, хуурай бер,
Дузыңның бербөөр—деп,
Туралыккай актирер-тур.

— Эргелеки сикере бис
Ээр чай өттүр дыккыттымыс,
Хөлүк, хирин бодар болза,
Хөлдүң малын кадараш чоор!

ШҮКҮ ШҮЛҮК

— Эриңиң канчал кжа берди,
Эрим өңүк, сөгөл көрөм?
— Эжим оол дүш жекрз чалмааш,
Эрикялыве үстүрүлү.

— Дружбыктерге ол-ла дораан,
Дураа бердиң мынаа аде!
— Ону кайың мыңан баар мен,
Ол маң эжим—танымсы-дыр.

Иае ыдык чүвө дөштин
Истен-сүржү түрүп бээр,
Арым-куруге, майралга
Арай элчөк жоржок мынаа

— Эжим-не дөш кижилерге
Эттегирин көрүр болза,
Арагыч, чамкытарга
Ажык оругу болу берсе!

А ол эрди ака салып,
Амжаккыдыр болбас херек!
Борга кимчи болбайыңа,
Бодуң база бурдуу-ду сен!

О. СУВАКПИТ.

Шыдамыңга бүзүрөөн мен

Чылгы манар элчөң алгаш,
Хеглул хевир аытанган сен.
Шынаа некир—талытты-ла
Хөмей ырын чиде беркин.

Ийи хондур соок дендеп,
Дузу шуураң намдавады,
Ишти нуруг бөрүлөр дег,
Түүнейидир улуп келди.

Чоннуң малың кадалгаан
Шолбан дээр идегээр мен.
Чывар соонка девидевес
Шыдамыңга бүзүрөөн мен.

Санктрыма, кирбинтериң
Аи шан кылдыр хыраалангаш,
Асыр өөрү чылгың дозуп,
Чара чөлзип турган дег сен...

Чаагай дүмү күзөшүвөң,
Дүмөп хонор ужурум ол.
Чаагы ботту ижинтирген
Дүлгүрү болур унелиң ол.

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

А. ЕМЕЛЬЯНОВ.

ЧУРУКЧУЛАР БОЛГАШ УРАН-ШЕВЕРЛЕР

Бистин партиязыс литератураның болгаш уран чүлүгүн улап бедиктерге улам-ра бурунгалар көжүрүп, чонга, коммунизмниң херезиңе бааран болуру дөш партиязы болгаш аа-бу-биле доктамап сагыш салып турган. Ынаңгы бо чылдын март 8-те партиязы болгаш чазактыг уурутукчуларның литературы болгаш уран чүлүгү ажылдакчылары-биле журажышкыныга эш Н. С. Хрущевтун чугаага чаз коммунистниң инитиледди тургузарымың, акымдык чонун коммунистниң кижизиндегизинге канчаар бараан болурунга чо-

гаалдыкчы ажылдакчыларга программа болуп турар.

Тываның чуртуга уран чүлү— СССР-нин хей национал улуздарының уран чүлүгүнө эң-не анык, эң-не хөйер. Ол ам Ленинниң национал политиканың ачылында социализмге утка-шынарлыг, национал хевирин уран чүлү болуп, шапкын сайырадылор оруунда кирген.

Анык республиканың чурукчуларын болгаш уран-шеверлериниң отряды моон мурунда чылдарга болдарга дыка өскен. Красноярск, Иркутск болгаш өске-даа хоорайлар-

ның чуртуга училищелеринде чуртуга салымчы анык тыва оолдар, кыстар өөренип турарлар. Москвада чуртуга академияда талантыңың чурукчу И. Салчак өөренип турар. Тываның чуртуга уран чүлүгүнө бир чаа болушунуң болза, СССР-нин чурукчулар Эвелединниң келтирүңгө Тывадан элени каш бөлүк чурукчуларын, ялштан, даштан чонун турган чогаалдыр уран-шеверлерин хүлээп алган болур. Оларга Улу-Хем районун Ак-Турудан Монгуш Чериз, «Тээли» советтун хойжуу Х. Мижит-Доржу, ол-ла советтэ ветехник Х. Тойбу-Хаа, чурукчулар С. Ланзы, В. Конаев болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Тываның чурукчулары болгаш уран-шеверлери боттарының чогаалды кылган ажылдарының делегация чылдың-на организациятап база өскө хоорайларга болузаан делегация киржи турарлар. Чокта чаа республиканың хөгжүм-шин театрына тыва чурукчуларын болгаш уран-шеверлериниң кылган ажылдарының делегация организациятап. Ол делегация живопись, графика болган чонун уран-шевер мастерлериниң 100 ажык ажылдары дөштинген. Чурукчулар Кузнецов, Ланзы, Даржа, Суздайлыч болган өскелер-даа «Советская Россия» деп делегация киржири-биле чаа-чаа чурукчулар чуруп турарлар. Ол делегация мыңан болган даштан чаап турган чогаалдыр уран-шевер мастерлер база-ла солун ажылдары белеккен турар.

КЫЗЫЛ БИЛЕДИМ

...Чолдун бедик арттарыңа бергелер хей,
Чонун дөди хуректи ол деп көр бердим.
Булуң-эзте күчүктөр чайып когарал боор,
Мурнап орган дилимдериниң тыны-даа баар.
Улап ылчар чаныш чокка тулчу бөөрге,
Улап-Лемниң «сава чугаа» уери-ле:
Ирик чүдүк, тырылган бок, малгаш туржук.
Ийи кашпал арам-даа дегем алаар.
Шап бо чаагай чартылыгын көрүп чораш.
Чаа дайын, дажандарга киржи чораш.
Чаа эсу—коммунистниң тургузуп дөш.
Чалгыннарган хурекчи оол, кыс көвей.
Далазы-ла шуураңнарга чубаралдыр
Танзы, Саян—ирелер-даа бөтгү чалы—
Дарага кула болур дөшүң, кеттиникен,
Тепи-Шаны, Урал одун көрүп далажын түр.
Улап, биче угабышың түмен кызың.
Улап-Лемни болу дерин. — баштангылаан,
Көвей кыстыг Байкал-биле, тоолда дег.

Көржүксериниң дөшүмөйи ырып чымдыр.
Чаа тулду тулчушкунга удеттирген,
Чалгынны күш харыга дег, үк-шактар
Чаагай назим кырылар-даа миннир чай чөк
Чаагай чыры бедиктерге чаржып-ла тур.
Ашканың арт, көшкени мен, чонун ору —
Артым, мурум дөре-ле кижизин, чолум,
Улап үлө, кезик буян чавакчымы
Улап чолум арамдыкка ырып чор мен...
Чолун улап түзүлгөңе дуза кадың,
Шогул диртип, улауларга мактал диднап,
Уругачү-ле нады чорур кызыл бижимин,
Умен харың алпарганың болуп тур мен.

Каа-даа-ла чоранымыз
Калы чорур ортакчымы,
Калы долчу чүрөөм ышамш,
Карманымыз кызыл бижимин.

С. САРЫГ-ООЛ.

Чаа бедик деннелче

Тываның чурукчуларының болгаш уран-шеверлериниң кылган чогаалдык ажылдарының делегация республиканың хөгжүм-шин театрында ачыттыныган.

Бо делегация кымыр деп чурукчулар, кандыг ажылдары-биле киржи турарын таныжып көрөлинер.

Тываның хоочун чурукчузу В. Ф. Деминниң «Урал», «Агу-Аксымың тузу», «Монгуш-Тайга» деп 3 ажылы дөштинген. Бо ажылдарын иштиден «Монгуш-Тайга» деп чаа ажылы живопись болган композиция база ол таламы-биле кончуг солун ажыл болур. Чурукчу Т. Е. Јервертовская «Салыныч чөв» деп ажылы дөшкөн. Чурукчу К. С. Кузнецованың «Ажыл соонда» деп ажылы дөштинген. Тема аныктарың амдыралыңын дугайында, мыңалла-даа чуруп кылган өң таламы-биле чугаалажып-даа, маргыжып-даа болур ажылдар.

Чурукчу Г. С. Суздайлыч Тываның мурунчыл колхозчуларының портреттерин дөшкөн. Бо ажылдардан алгаш көөргө чурукчу амдыралды шың чөптү-биле көрүп, ажыла-инича колхозчуларын өвүр-хевирин кылганы кончуг өөрчүчү.

Чурукчу А. М. Егоровтун эвэз ажылдары дөштинген. Оларын иштиде «Алдын кызыл-тас» деп ажылы лириктиг болган өң таламы-биле солун ажыл болур. Чурукчу Май-оол Даржай база чаа солун ажылдарын кирген. Чурукчунун чурукчу талантының бо ажылдар херечилеп турар.

Чурукчу Л. Д. Протасов «Тыва чонун угулаалары» деп аттыг ажылдарын дөшкөн. Чурукчулар бо ажылдары кончуг солун болган оларын амдыралга ажылап херезгээр бо хүннерде херезгелетирин турар. Мыңанаш чурукчунун бо өртөктиг ажылдарын тусай «Тыва угулаалар» деп альбом кылдыр пардал үндүрерин Култура министрствозу болгаш өске-даа паралага албан черлери өөренип көрү онза чугу-ла. Бо чонун уран чүлүн амдыралга ажылгап, чурталга ба-

жыптары, культура албан ажык черлери национал хевир-биле сиини каастап кылдырыга эргезик чугула материал болур.

Чурукчу Н. А. Фидиновтун ийи санын ажылы дөштинген. Бо чурукчу бот-тывынгыр чурукчу. Иччалалык чурукчунуң ажылдарында тыва бойдузу шиниң-биле чуруп турарын делегация баар аржакчы. Бо чурукчу тыва бойдуздуң мраммы деп санап болур.

Бо делегация мээң ажылдарым база дөштинген. Ийи «Сцена-же уйерде», «Чайлаг» деп чурукчу бар. Оон алгыда артист Шелева база күрүнө киржиниң артист Хенин-оол суларын портрети дөштинген. Бо усту-ле санап ажылдардан алгыда «Чечен болган Белекмаа» деп

шынниң шимелдесиниң эскистери дөштинген. Живопись ажылында алгыда чуруганың база бир салбыр графика ажылдары дөштинген. Ийи бистин тыва чогаалчылары болган өөредиле номнары өске-даа хей санын номнар, дөштерле, журналар шимелдес дөштинген.

Бистин бо делегация Тываның уран-шевер мастерлериниң акымды дөштинген. Оларын иштиден Монгуш Чериз, Херек Тойбу-Хааның ажылдары бар.

Делегация киржинен чурукчулар болган чонун уран-шеверлериниң ажылдарының дугайында санал-оолдарын солунарга бижирерини, эржим номчукчулар, силерден дилеп тур бис.

С. ЛАНЗЫ,
чурукчу.

АНЫЯК КОМПОЗИТОР

Мыңан Ак-Туру школазынга школачыларын бот-тывынгыр уран чүлү бөлүмүнүн киржикчи-лериниң арамдыла, музыка ойнаарының таламы-биле мергезилдик, ууун, хурек шырайлы оол — Бегиз Каадыр-оол шыгарлап улап келген. Халамды хөгжүм болгаш баянга ону өөртөк кижизин-даа чок хирезин-ле, тыва, орус дөш кандыг-даа улаустарын алагаларын илдик чокка ойноп турган.

Он класска өөренип турда, ала-га чогааларын изиг күзели ача тыптып, нота быбес-лаа болза, баянга алагалар чогааларыңың шудуру чүткү-биле кырлыкен. Чогаалды алган алагаларың өөрүңге болгаш башкыларыңга баян-биле ойноп бөөрге, олар алаа дыка таварышынгаңың чугаалаарга, авторнуң иштиңе булау өөрүрү-даа аажок болган.

Ону классы Бегиз Каадыр-оолду музыкага салым-чаваның дугайын оң башкыны дорандыла чугаалажы берген. Улаанаада «Майыс сүзү» кады турары анык шүлүкчү Монгуш Өлчей-оолдун «Ленин» деп шүлүкчө ала-галым болгон. Мыңанаш келир үеңиң композитору, школачы оолду баштайгы-ла алагалар улап Ленин башкының дугайында болган, чоргар алмыралың алага дөшкөн. Ак-Туру колдуу калуудуң мрам болуңу «Ленин» деп мрамны районун бот-тывынгыр уран чүлү хөгжүдөлүгүнө кийиштирип ырылаш, бүгү-ле коллективтериниң ийи ырларыңдан бир дугаар

черин эзелет, бирги шаңдалды чаалап алган.

Ак-Туру ортукмак школазын чедириникин дозуп, мыңанаш башкылар ааттадын алган. Кызылга бир дугарында-ла ажитымыр музыка училищезинге өөренип кирери-биле белеккен берген.

«Ленин», «Шенце чөв» деп ырларын унчалыңа кирерлерин хүлээп алырыңиз комиссияны улау-биле үнелеп көргөн. «Шенце чөв» деп ырын сөзү болгаш алагалым Бегиз Каадыр-оол боду чогаалым музыка училищезиниң композитор-теоретик салбырыңга өөренип кирген. Училищениң башкылары тыва композиторлар А. Чыргал-оол, Р. Кеня е в б л а оларын улурутгалым-биле кызымаш чүткүдөт өөренип кырлыккен. Каш алаар өрткенде нота баугаар тала чокка ойноп турар кылдыр өөрени берген. Ол мыңаш портретиного база эки ойнаар мергезилдик чедип алган.

Бегиз Монгушович Каадыр-оол ам унчалыңың 3-кү курсуңуң сүргүлү. Ол ам олулар талыттымы анык композитор. Оң чогаалган ырлары чонга калбаа-биле дүргөккөккө, мааның «Айлаң куушак», «Казы чораз», «Найралың мрам» деп ырлары бистин аныктарымыңиз ийик мрамдарыңар.

Эмир чыдып аныктарыңың болгаш студенттериниң республика фестивалыңың белеккел ажылдары чоруп турар үеде, «Фестиваль мрам» деп солун мрам чогаалган. Күсүк дүжүт ажалдазымың үс-

зында Кызылдың аныктарының агиткультбригады-биле кады мыңанаш, Каа-Хем, Таңды районнага концерт көргүзүп чоруп турган, ол агиткультбригадының бир киржикчиси Виктор Ступаковтун сөзүңге «Тыва комсомолчуларынды мрам» деп орус аялга чогааткан. Колзөңиң ажыл-ишчилери оон улап соуураал-биле хүлээп алган.

— Каадыр-оол бистин унчалыңың кончуг эки өөрсөмдөгүлүгүң, хөй-иничиңиң сүргүлүлүңүңүңүң бирээңиң. Черле кончуг төлөпүгү, топтут-томааның. Ол, Кызылдың башкы институтуна баян башкы-лап, ийи бот-тывынгыр уран чүлү бөлүмүнүн улап дузаны чедирип турар. Ол мыңан республиканың херезлекчилер инитилдесин бот-тывынгыр уран чүлү бөлүмүн улурут турар—деп, музыка училищезиниң директору ш Панов оон дугайын аажок мактал чугаалаан.

Анык композитор ам бичини урутарга таварышкан ырларың баянга болгаш фортепьянога бижип турар. Музыка школарының болгаш урулар саалдарының чаа өлүк олар бичин салгалылары оң ол ырларын улава аларлар. Кеңир чылым ол унчалыңиң дозул үнер болганда, болуңуң дийлом ажылы база-ла чогаалың эгелеш берген. Дийлом ажылы кылдыр үлгө чокка ырлар, дөрт унчур ырларын чогаалар. Оон мыңаш скринга квартет бижирин база-ла чогаалымчы планыңа кирген.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

НОМЧУП ТАНЫШКАШ...

Тыва АССР-ниң чогаалчылар инитилдесин үндүргени «Улут-Хем» деп чечен-чогаал альманажыңың эзелеткең 19 дугаары бо. Ону номчуп танышкан, өөңгү арнын хаап олтура, номчукчуңуң өөрэн сеткилин, чөптү хөмүдөөлүрүң, чаагай күзөшкичиниң илериди болган бис.

Ийе, чогаалчылар дөргө идеологтук фронтун дайынчы армиямыз. Мыңанаш олар амдыралдың угаалар сүмелекчилери. Шап ол хүндүлүгү оларга тыва чогаалчыларың чогаалыңы салымчымын эвөш эвес бар дөрөңүн ук алманахта паралаттыңан чамдык чогаалдардан номчуп болур.

Коммунист партия дугайында Олег Сувакпинти шудун. коммунистизмниң материал-тектиңиң бадалыңын тургусчу дөш демисекип турар муң-муң салымчыларың бирээзиниң дугайында Степан Сарыг-оолдун «Бал-ла школамың—ажык» деп күзөңиң чечен чүтүвүн, сеткил кезээ-ле анык Олег Саган-оолдун «Кайыңда бол туп аар мен» деп амдыралыңың шыжын, Кызыл-Эрик Кудажының бичин номчукчуларга таварыштыр бижирин чаптангы шүлүктөрүн канчап эки деп демелгезим.

Мурунку чылдарга улап турган альманахтарга демелгээрге бо чечен-чогаал алманагың жанр таламы-биле хей талдым. «Критика болган билиография» деп иничи өгейиң алаалды критик Антон Калзаның, Доржу Куларын чечен чогаал таламы-биле чүдөлдөрүн пардажың. Ол мыңан

Улап-Хеминиң каас-чараш бойдуз чурукчуларын дугайында чуруктарыңын кирген. Бо бүгү чаа эгелээшкичин-дир. Мыңанаш оон болур, чөптү-биле, моон сонгаар-даа деткир боор деп күзөп каал. Чечен чогаал алманагының өңүт таламыңга үр доктавайың, өске таламың, четкестер дугайың чугаалаксап турар бис.

Журналистер Куулар Арачкаа биле Тулш Кызыл-оолдуң өчөртеринден өске, республиканың мурунчыл ажыл-агыйларының болган кижилерин дугайында даштың чогаалдар кинчус чөк. Бо дөргө маалыраар чөгүн эвес, а харын мергезин чогаалчыларыңын хүн бүрүнүн амдыралы-биле кошкан харыдаалың илеридил турар.

Билейиң дайымыңа бердиникей, чалым кыстың кем чок арыч-чаагай аныктымыңын дугайың Юрий Көңөгөш «Ылашкылың мрам» деп шүлүкчөңиде ырып турар. Авторнуң мурунга салдынткан сорууга инитилдесин биле инитирелеттинген. Мыңанаш, бистин бодоп турарымың-биле, кол маалыр Урашны чугаа шыаңкы дөш «Бередең» чорур, эки амдыралды дөш демисептес олуттай кижиз кылдыр көрүсөңүң. Ийе, Уран-биле «Сайнактан ойнуаалар», саскандар салгалдары бичин кижиз эвэс, а харын амдыралга бодушун өрүп эзелет болу дег улап кижиз кылдыр хүлээп алган бис. Сөөлүңде көзүң тууг «аал олгу» Адавайстай

биле Шетиникиге каттыжар дөш чөптүлөрүң. Бижик, бизик чок яды кыстың сагыш-сеткилинге улап эргиде канчал болуңуң, кымың салдарың деп чүвени чуруп көргүзөр турган. Чогаалчы бүрүт тускай үнүң, чогаалчы арга-мергезиниң дөрөңүн чугаалап турган, С. Сирюновтун «Партия» деп шүлүгүн чижекке ал көрөлинер.

Ийн мөргөжил

Талды районд «Межегов» совхозунд Кара-Булуң салбырында комсомолчу чалаачи Леонид Исиков болуучу ажылаагчы кочуучу кызылжар, өскөдөгө үдөгүлүгү аймадал турар. Оң машиназы чылдык кайы-даа үезинде кандыг-даа урелишиши чок, кезээде белен турар. Ам үеде ол совхозтук фермаларыны сагган судун Кызыл хоорайжы сөөртүп, хүн нормазы 130-140 хуу хүүсөдип турар.

Эш Исиков чүгөс чалаачи эвес, харин муракчы комбайнер. Ол эртен чылдык күзүндө дүжүт ажаап алышканыга бедик көргүзүлгөни чедип алган. «СК-3» комбайн-биле хүн бүрдө 16-18 гектар черинг таразын чидирг чокка ажаал ал, совхозтук кызылжар тивлекчи болуп, кызыл жымыкка каш удаа каалап ап турган. Сөзгөндө 650 гектарын таразын ажаал алып деп бедиктен хүдээлгени алган, Леонид херек кырында 896 гектар черинг таразын чидирг чокка ажаал алган.

Техника өөренир талазы-биле бүтү-нүти өөрдөгенин көдөгө организастанан чорукту өш Исиков кочуучу ака эгелээшкен-дир деп турар. Ам үеде колхозтарда, совхозтарда амык кижн бүрүзү өш Л. Исиков шыкша болу кандыг-бирде тускай мергежилад чедип ап, чуртка көдөз айма-агынын продуктуларын бүдүренин көүдөлдүрүшпд херээнге болу-биле киржир дөө техника өөренир талазы-биле бүтү-нүтинин өөрдөгөзүнегиде идекелейт өөренири чутула болу турар.

В. ШОЙЛАА.

Он ийн чылда

Чөөн-Хемчик районунд Баая-Тала 8 чыл школазындык хлеб быжырчызы Куулар Балаа ол ажилында 12 чыл итинде ажилла келген. Куулар онашкин ажилында ак-сөткүндүл, кызылчак.

Он ийн чыл дургузуда эш Балаа хлеб быжырчанын чээрби ажап кижилери өөрөгөн. Оң өөрөгөн кижилери К. Шет, О. Хезиг, оң-даа өскөдөр ам хлебти боттары эки быжырмил билдирер.

В. ЭДЕР-ООЛ.

Кысказы-биле

Чөөн-Хемчик районунд Хемдергей 8 чыл школындагы башкылар кежээни солу эркен. Кежээге концерт болган изым-бүрү оюннар болууда.

Б. САТ.

Уагу-Хем районда «УТКА 25 чыла» совхозтук Ак-Турт салбырынын аныктары Булуң-Терек суурга концерт аладал чорадан. Булуң-терекчилер кожаларыны талантыны сонургадиптар.

Ш. ДУВЕНДЕЙ.

Өвүрүң Торгалың 11 чыл школындагы башкылары школага олар ийн белеткелге идекелейт киришкен. Ийн удаа шеф-төшкүниң түндүгүнде 140 кубометр топкал башкыларын күжү-биле белеткеттинген.

Э. ШАГДЫР.

КЫЗЫМАК АЖЫЛ-ИШЧИ

Молалай Такпаевич Монгалбин чокта чаа чуртталга бажыңарын, мал кажааларын, ылаңгыра 2000 баш хаван кирер кажааны таразын идекелейт аймадал турган. Ынчаарга ажил-херек негел кирет, ол ынак ажылаа калпакш, колхозтук баштар чериниң санаам-биле ол хойжу болуп аймадал берген. Күстен-не кажааларын эки септеп, чыгылаан, арган малдарын тускай өрээлдере үзүп, концентраттарга тускай хааржакты кылгылап алган. Мал черин чогуур өйүндө дамжылап алып хемчелгени база алган, Оң ол кызымаа түндүгүндө берип турар: хойлар хүр кыш ашкан, чангыс-даа баш когарал болбаан, хойлар семис. ЧУРУКТА: М. Т. Монгалбин.

Фото Г. Сиротинина.

ХӨЙ-НИИТИЧИ ЭГЕ. ЛЭЭШКИННЕРНИ БҮГҮ ЧЕР ЛЕРГЕ КА. ЛАРТЫР

ДОСААФ ТК-ының 1962 чылды декабрыда болуп эркен ийги племуну СЭП ТК-нын ноябрь Племуну шийттирлеринге дүшүрүп, ДОСААФ эге организацларын боттарыны мурунда тургузтуган кол соруудагыр чедишканын күсөдирде хөй-ниитини калба-биле кирширлеринче кийгыраран.

Оң-биле кады штатта дашкаар комиссарларын тургузу таразында бау барымдалаар чоруктарын ужуңу комиссияларын өмшп эртер чурду-дурдулар чурдал бар. Оңу болу-дурбазы-биле ынак комиссарларга ылап мергежилди болган комитеттерин хүн бүрүгиде ажилында киршир күзөң шөптөри шыпшы алып болза эки.

1963 чылда комитеттер бодунуң ажилын хөй-ниитини эгелээшкенин улам-на ханылаар, иттизделиңиң кежигүнерини үрүгүчү өзүп турар сонургааны болган негелдере чегге ажиллаар, оларын практигиде ажил-чорудуламыкче диди-жи-биле өвилдээр хүдээлгелиг.

Ам үеде ДОСААФ организацларың ажилында хөй-ниитини активтин киржилгези каянтыңыңдан-даа өскөн. Яны-бүрү техниктиг тускай эртемчилер, куралдарда өфшөдөр, башкылар, агрономнар болган спортчулар хөй-ниитини эгелээшкени-биле өн иттидиг организацларын ажилында идекелейт киржиң турары өвүрүңү. Мыдыларга Кызылдын № 3 школынын башкы эш Укловтоз, Каа-Хем районда «Октябрь 14 чылды» колхозтук ийнжери эш Мергүн, СЭП Кызыл хооромуңуң иноструктү эш Родченко болган өскөдөри-даа адап болуру. Бо эштер чурду-дурбазы республиканың алы-бүрү ажил-агыларынга ажаадалар автомобиль чалаачыларын хөй-ниитини эгелээшкени-биле белеткеп турарлар. ДОСААФ-тың республика организацларында чус-чус активчир бар, олар дээрге эге организацларын болган ревизия комиссарларын даргалары, кежигүнери, спортчу командаларын тренерлери, изым-бүрү бодүмлерини ууртукчулары, инструктор болуп турар. Бистин республикада чус-чус таматтылар кымыкту хүдээлгени бедик мөдөрел-биле күсөдип, оң-биле бистин Төрөң чуртувустуң Чечектиг Күштеринге дуалаарыңдың

Хөй-ниитичи активтин калбак массаларыга даямий турган организацларын ууртуктук шыдавас дээрзин амыдырал бажыкша турар. Мыдыг түрүбө, чамык район комитеттериниң ууртукчулары оңу үчөөлө-вейн турар. Республиканың ДОСААФ комитетиниң пленуму бистин элден каш комитеттериниң ажилында хөй-ниитини эгелээшкени амылга дээр өзүзүгү калбак негелдери ал-бааның чидиң-биле шүгүмчүлөө. Барын-Хемчик (даргазы эш Монгуш), Бин-Хем (эш Иванченко), Улу-Хем (эш Мескочный), Чөөн-Хемчик (эш Прокуратов) районнард ДОСААФ комитеттери алаз чик кылдыр ол болуру. Үстүңде ай-ыттыңаң черлерде мынчага дээр организа-массалыг ажилды болган пропагандаңын, техниктиг белеткелди болган спорттук штаттан дашкаар секцияларын тургузаан. Ол чорук комитеттериниң боттарыны ажилында шайтыкша «Турар, чүгө дие хөй-ниитини талзындаңаң контроль оларда чок. Барын-Хемчик районда чалаачылар курстарын болган Шарган-Арыда автомашина чалаачыларын курстарында кичөөдөриңи өртпү турар шымары куу. Бо черлерде ажилды сегидип чорудары чутула негеттенип келген.

Партия организацларың үрүгүчү ууртуктазы, советтерин, профиле-лек, комсомол организацларын болган ажил-агы ууртукчуларың дуалаачымы-биле ДОСААФ-тың республика организацлары бистин Төрөң чуртувустуң камгалап күжү-дүрүбүлөрүнүң амыгы үчөөлүгү негелдереңиниң деңгелинге турар апарар.

Н. МАЛОФЕЕВ, республиканың ДОСААФ комитетиниң улуг инструктору.

Ыяш белеткели

Өвүр районда «Кызыл түк» колхозтук ажил-ишчилери школага 2 муң кубометр оттулар шыты хаш бээр дубн хүдээлгени 2960 кубометр кылдыр күсөткөшөр. Ол белеткелдинг мытын 800 кубометрин ам школа чанында чыны тургузган. Колхозтук тууду бригадазы 4189 чүдүктү кезип белеткээч, азык черге үндүр сөөрткен. Бот-оруду-чарыгалыг хойжу бригадаларын кежигүнери тууду мыжын-биле белеткелге идекелейт киржиң турар. Ол белеткелдинг ийн-биле хойжу бригадаларың төптөринге удавас чаа чуртталга болган чун бажыңарын туудар.

Комсомолчуларың мал ажылынга киржилгезиниң дугайында материалдарын солунгарга парлар үндүрүп турарга бистер конгүт өвүрүп турар бис.

Сарыг-оол Тамара фермага дык ур ажаадал келген болган бодунуң дургузганы амык саанчыларга көргүзүп турар. Ол бол чылын 1 керттен 2000 кг сүтү саап алырын хүдөөлгөн.

Совет эртемниң болгаш техниканың чаа чүүлдери

рузуула-ла тууду материалдары Ленинград чогуңда машина туудуңуң амыччыларын болган металлургияның хоорайы «Коллингона» аажок чараш, оңагай көскү беш кат чуртталга бажыны көстүп келген. Оң даштык бодуу чак-чаакымын-даа, хүн херели-даа тоовас. Ол кайганчык бодуучу туудукчуларга Ленинградтың Ленисовет атыг технология институтуңуң хиния эртемденери берген.

дундап алгаш көрөгө, чер дугайында эртен болуру. «Номос»-эрте-буруңг грек дыла «на» дээр уткалыг. Геономия черин иштини шийчелеп өөрсенири сан хемчээлдиң арга-методтарын калба-биле иштээшкеринге удавастык-чыр ужурут.

Электроннуг сөйлөк Кукурузаны дөрбелчин-уяланчак кылдыр турму олуртурда ам хемчекчү, узуң, чыңге демір салымында-мөрий проволоок дээр херекселде ажилгап турары билдиргил болгай. Шөлөгө олуртуларын оңу дуазым-биле кылмып ап турар.

ЭКОНОМИЯ

«Геономия» деп сөз амдызында словарларда-лаа чок. Эртемденериң бестин эвэш кезинге билдирер. Геономия, ук сөстүң бо-

ЭЛЕКТРОННУГ СӨЙЛӨК

Ук машинаңың чогадымчылары Ленинградтың көдөз айма-агы институтуңуң профессор Константин Пелевский болган оңу огу «техника эртемнериниң кандайдыр Константин. Сөйлөк дөрбө-

ӨӨРҮП ТҮР БИС

Комсомолчуларың мал ажылынга киржилгезиниң дугайында материалдарын солунгарга парлар үндүрүп турарга бистер конгүт өвүрүп турар бис.

Чагаалардан одуруглар

УДАВАС ДООЗАР
Уагу-Хем районда «Найраа» совхозтук септеге чегинде механизатор А. Шахтарын ууртуктары 10 кижн составтыг эвено көдөз ажил-агы машиналарыңың септегезин өй-шанда доозар дээр күжисиниңиң ажаадал турар. Олар чоокку үгө чедир 33 алызын, 57 сөйлөк, 2 ар катокту, 17 кукуруза сөйлөк, 3 лунылнхити, 120 наирин септе дооскан. Артак элден каш адалмынар болган аушмыңкертер апрель 1-ниң бетине бүрү септегитер. Септеге ажилында механизаторы Т. Берг, Ч. Биче-оол, Б. Эрес-оол олар шалыпчы ажаадал турар.

ЧУГАЯ БЕЛЕКТЕЛИНДЕ
Уагу-Хем районунд «Х Уагу-Хем» колхозтук тууду бригадалыңиң кежигүнери А. Биче-оол, Д. Биче-оол, Б. Хорту олар дуржулагы чутай өрдөлкениңи Х. Биче-оолдучу башталгыч-биле чутай белеткелде шалыпчы ажаадал турарлар. Олар апрель 15-ке чедир 40 тонна эки шынарды чутайны өрдөп белеткээч, колхозтук экеп дуржулар.

КҮҮСЕДИП ШЫДААРЛАР
Ол-ла районда «УТКА 25 чыла» совхозтук Ак-Турт салбырында малчыларын колданырында шээр мал түзүк оолдот турар. Хойжу М. Шериг-оол төрөөн 364 хондан 364 хураганын, М. Оуру-оол төрөөн 314 хондан 314 хураганын менди алганнар. Бо малчынарның колданырында иштен, саваң болган өскө-лаа мал чериери хөй. Салбырда малчың бүрүзү малдыг чаш төлү менди алып болган оңу продуктулук чоруну көүдөлдүрү дээр боттарында бедиктен хүдээлгелерин алганнар. Олар агаң хүдээлгезиниң күсөдип шыаарлар.

ХОЙЖУЛАРЫҢ ЧЕДИШКИНИ
Тожу районунд «Совет Тыва» колхозтук хойжулары, эштер К. Биче-оол биле К. Шимет олар малдың чаш төлү менди камгалап алып талазы-биле чыл санмыла бедик көргүзүлгелри болуу келгенер. Бо чылын эш Биче-оол төрөөн 322 хондан 332 хураганын, эш Шимет төрөөн 290 хондан 311 хураганы менди алган дурку-туруп турарлар. Колхозтук малчылары хойжу эш Биче-оолдун кызымак күш-ажылың белен-биле үчөөлө, оңу көдөз Советтин депутамдыга база катан соғганнар.

АДАЗЫНЫҢ ДУЗАЛАКЧЫЗЫ
Каа-Хем районунд «Совет Тыва» колхозунд № 1 хойжу брига-дазы чыл санмыла чаа-чаа чедилшкенири чедип ап келген. Хойжулар бо чылын база багар эвеш түндүклерин ажаадал турар. Хойжуларга бо чылын чаа дузалакчы негешкен, Ол болза, олуң хойжу бригадалың хойжулары. Амык оол чеге класты дооскан, адзын ажилында дузалакчы элден. Оларын «хоам» оолдот эгелээ. Малдың чаш төлү менди ал, колхозтуг эвентур, дүкүр хой баш хойну өстүрүп бээр дээр, ол мурундагымын-даа кызымак ажаадал турар.

ХУУЧУЛАР ТӨЛЭЭЛЕКЧИЛЕРИНИҢ ХУРАЛЫНДАН

Самчыгдалдарга удур шийтпирлиг демисежир

Чөөн-Хемчик районунд «Сут-Хөл» совхозунда амыччыл кооперацияның хуучулар төлөөлекчириниң элечок чок хуралын республиканың баштаар чери Суг-Аксы суурга чыдыларын. Рабокоптук шүгүмунда өрө-самчыгдалдар-биле демисел дугайында республиканың баштаар чериниң даргазынын ордакчымы эш Сидоркинниң илеткелни ол хуралга дыңнап, чуталашыан.

Рабокоптук шүгүмунда 90 кижиниң кырында 50 муң рубльдыг өрө-самчыгдалдары бар болган илереттинген. Оң кол чыдалгаанын дугайың хуралга кол чутаа болган. Сут-Хөл Рабокоптук баштаар черинге, саваңла аппаратында ажилчылдарын чыл удаа-дараа халайрындаң, кадрлар шийтелгениң принциптерин шыгыны сагыяның турарында Рабокоптук шүгүмунда бо таарымыа чок чорук болдуңар. Оң тодараг бал-чирмында, чикелтери хуралга илереттинген. Сөөлү чылдарда Рабокоптук даргаларыңа 5 кижн солукша болган саналта аппаратында база ий-дыг байдал турган. Унелг чүдүдөр харылаар кижилерде салыг таламы-биле тускай эртемниң, мергежилди кижилер эвөш.

Бии-Хемден медээлер

КАДАРЧЫЛАРЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЭЭ
«Хадия» колхозтук дуржулагы кадарчылары И. Санчат-оол биле И. Биче-оол олар чыл бүрдө хөй санлыг молдургалары болган бызаалары хүдөөп алган, оларын чангыс-даа бай хоратыл доруктурун өстүрүп келген. Бо чылын И. Санчат-оолду кодымында 156, И. Биче-оолду кодымында 160 молдурга бар. Кадарчыларың каймыкың-даа кадарган молдургаларың күжү шынар. Колхозтук анык кадарчымы коммунист В. Маандын кадарчы туурасы 130 азык төртүр инектери база менди кыш амык турар.

МУРНАКЧЫЛАР КӨВҮДЕП ТУРАТ
«Кызыл тарааның» колхозтук мурнакчы ажил-ишчилериниң саны чыл келген тууду-на улам өзүп олар. Оларын бирээнинг Эрбелек № 2 хойжу бригадалың хойжу И. Мелье чаа хамааржыр. Мурнакчы хойжу эртен чылдарда бедик көргүзүлгелерин чедип ап келген. Ам оңу кадарчонун 390-ы төрөө болган 395 хураган менди алдыңар. Артак хойларын хураганарын шүгү менди алып дөө ол кымык ажаадал турар.

